

KAREL JAROMÍR ERBEN
(7. 11. 1811 Miletín - 21. 11. 1870 Praha)

HISTORIK A ARCHIVÁŘ

Dosud nikdy nevyšlo z miletínského školy tolik vynikajících studentů jako v polovině 20. let 19. století. Vždyť jen z chlapců narozených v Miletíně v roce 1811 (městečko mělo tehdy kolem 1.300 obyvatel) hned čtyři dosáhli vysokého vzdělání a později se významně uplatnili ve svých profesích. Jan Nepomuk Lhota z měšťanské rodiny v čp. 87 studoval na gymnáziu v Jičíně, později na

filozofii a právech v Praze, stal se státním úředníkem, podkrajským hejtmánem a poslancem. Vít Levit, syn nájemce vinopalny v čp. 128, odešel na gymnázium do Prahy a poté studoval lékařství ve Vídni, aby se stal praktickým lékařem a zakladatelem lékařské tradice rodu Levitů v Hořicích. Janu Hlavatému, prvorozenému synovi hostinského Vojtěcha Hlavatého z čp. 5, byla zase předurčena církevní drá-

ha. Po jičínském gymnáziu pokračoval studiem teologie, stal se knězem a dosáhl hodnosti děkana v Kostelci nad Orlicí. Oproti spolužákům však Karel Erben, syn ševce z čp. 142, pocházel z chudých poměrů. Měl však jiné přednosti – nepochybné nadání a nezištnou péči děda a strýce Žabových, miletínských kantorů, kteří dovedli chlapcův talent i přes chatrné zdraví náležitě rozvíjet.

- 4 -

Nejen zásluhou Františka a Josefa Žabových, ale též pozorným dohledem pokrokového miletínského faráře Jana Arnolda byli tito nadaní chlapci (ale nejen oni) dobře připraveni na další studium. Karel Erben odešel v roce 1825 na gymnázium do Hradce Králové. Oproti spolužákům ze zámožnějších rodin však pro něj bylo studium z existenčních hledisek velmi náročné, udržel se jen díky kondicím a hodinám hudební, které dával v hradceckých měšťanských rodinách. Jako mimořádně nadaný student však vytrval a s podporou miletínských a poličanských vrchností a jejich úředníků mu bylo umožněno studovat od podzimu 1831 na pražské univerzitě filozofii. Ta tehdy představovala jakousi přípravku pro studium na ostatních fakultách a Erben tak po dvou letech přestoupil, podobně jako řada starších spolužáků (mj. právě Lhota nebo K. H. Mácha), na práva, jejichž studium slibovalo do budoucna možné uplatnění ve státní správě.

Během právnických studií došlo k setkání, které Erbenův další život zásadně ovlivnilo. Seznámil se

s největší soudobou autoritou českých vědeckých kruhů, Františkem Palackým. Ten v té době začal z pověření českých stavů pracovat na oficiálním vyličení českých dějin a využil Erben a jeho spolužáka Karla Havlíka, pro které byl každý přivýdělek dobrý, k opisování rukopisu *Historie církevní* Pavla Skály ze Zhoře. Záhy poznal Erbenovu pečlivost a vytrvalost v práci se starými listinami a byla mu nakloněn. Pro Erben a zůstala jedinečnou praktická škola – získával rozsáhlé zkušenosti paleografické a diplomatické, dobře poznal též bohatou češtinu předbělohorské doby.

Po ukončení studií v roce 1837 Erben záhy poznal, že i jako právník má před sebou jen malé možnosti uplatnění – ziskat místo úředníka buď ve státní správě, nebo soudnictví bylo pro mladého absolventa bez praxe (případně náležitých původu) prakticky nemožné. Nastoupil tedy místo neplaceného kancelářského praktikanta u kriminálního soudu. Studoval a kriminální soudy. Studoval dále, aby mohl co nejdříve v úřední hierarchii postoupit výše, a v lednu 1839 složil soudcovskou, tzv. apelační zkoušku. Zatím si však pomohl jen na místo konceptního praktikanta u soudu fiskálního, rovněž neplacené.

Po svém sňatku v květnu 1842 si uvědomil, že nekončící čekání na placené úřednické místo a případnou definitivu se neslučuje s odpovědností za hmotné zabezpečení rodiny. Rozhodl se tedy opustit státní službu a vydat se na dráhu soukromého vědeckého pracovníka. Umožnil mu to právě František Palacký, který mu již roku 1841 zajistil první stálý příjem, který plynul

z funkce aktaura (písaře, zapisovatele) Královské společnosti nauk, kde Erben pečoval o knihovnu a písemnosti. Nyní pro něj získal Palacký nový úkol, který měl Erbenovi získat 300 zlatých ročně v příštích šesti letech – pro stavovské Vlastenecké (národní) muzeum měl prozkoumat venkovské archivy a získat z nich originály či opisy dokumentů, významných pro historii českých šlechtických rodů.

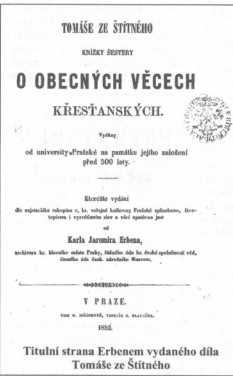
Erben se úkolu ujal s patřičnou horlivostí i přes srdečnou nelibost své mladé ženy, pro kterou to znamenalo dlouhé týdny samoty. Začal na frýdlantském zámku, pokračoval v jižních Čechách. Tam již získal i mnoho materiálu pro svou národopisnou a slovesnou zálibu. Úspěch a značné pracovní nasazení udělalo na mecenáše z Vlasteneckého muzea dojem. Karel Jaromír Erben byl proto v únoru 1846 jmenován muzejním asistentem, což mu přineslo drobné zvýšení platu, ale i mnoho dalších povinností. To, že si ve svém archívním bádání počínal vskutku horlivě, dokumentuje satirická báseň Karla Havlíčka nazvaná

„První generální schůzka Českého národního muzeum 1847“:

„Archív náš se valně množí,
máme v něm nejvic kradené zboží,
než pan Erben, náš přičinlivý asistent,
bere, kde co najde, papír i pergament;
v létě ho po Čechách na pajty vysíláme,
a co v létě nakrad, v zimě pořádáme.

Tak se řídí moudře naše síla
dle mezí, které jí příroda naznačila.
Tím se šíří naše moc nemálo,
že se nám už město Trutnov vzdalo,
neboť jak magistrát zvěděl dozajista,
že se do Trutnova Erben chystá,
všechny svoje staré spisy sebral
a do našeho archivu zaslal.“

Nutno poznamenat, že Erben svými „pajty“ zachránil mnoho nenahraditelných dokumentů a diplomatických památek, které by ve svých původních úložkách pravděpodobně došly zkázy. V polovině 19. století neexistovaly žádné archivářské standardy, písemnosti se skartovaly podle momentální potřeby, často

- 5 -

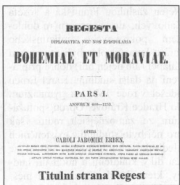
bez ohledu na jejich obsah nebo historickou hodnotu, mnohé bylo ztraceno při požárech i během válečných operací a pruské okupace roku 1866. A byl to právě Karel Jaromír Erben, který byl u toho, když vznikaly tyto standardy a české archivnictví vůbec.

Jak je zřejmé i z Havlíčkovy satiry, Erben si v té době již získal určitý věhlas, a to nejen jako básník a sběratel lidových písní, ale zejména jako odborník na starou českou literaturu a staročestinu vůbec. Práce tak měl dostatek – na přání Palackého redigoval *Výbor z literatury české* (1. díl 1845), bývalý spolužák a důvěrný přítel Havlík její příval ke spolupráci na překládání *Rádu soudního a konkursního*. Tato zkušenost Erben a nakonec přivedla až do státní terminologické komise, která vznikla roku 1849 ve Vídni pod předsednictvím Pavla Josefa Šafaříka a jejímž účelem byl dohled nad překlady *Říšského zákoníku* do národních jazyků mocnářství. Tři měsíce roku 1849 tak Erben strávil ve Vídni a spolu s ostatními členy komise stál u vzniku odborných výrazů, jako ústava, závěť, bránc nebo četník a jejich zavedení do spisovné češtiny. Vlastním Erbenovým příspěvkem k české právní terminologii je například výraz z oblasti trestního práva „pokus zabít“, o který vedl „urputný“ spor s kolegou Šemberou. Obdobně se podílel též na překladech *Občanského zákoníku*, *Obecního řádu města Prahy* a *Trestního řádu a zákona*. Množství náročných prací s překládáním a archivní povinnosti v muzeu vyplňovaly Erbenovi všichni čas a podepisovaly se i na jeho zdraví. V roce 1851 trpěl přepracovaností a vrátil se obtížně spojené s chronickou tuberkulózou. Sám si byl vědom, že při svém zdraví nemůže dosavadní pracovní tempo déle vydržet, a vystupňoval proto snahu o získání stálého a dostatečně honorovaného pracovního místa. Jedinečnou příležitostí se ukázal být konkurz na úřad archiváře města Prahy s ročním platem 1000 zlatých. Ze čtyř uchazečů měl Erben nejlepší předpoklady a vliv-

ného přímluvce Šafaříka – magistrátní radou byl téměř jednomyslně vybrán a 1. října 1851 do úřadu nastoupil.

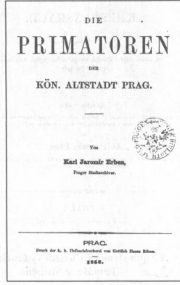
Život Karla Jaromíra Erbena se získáním funkce archiváře města Prahy zásadně změnil. Ve svých čtyřiceti letech konečně získal práci a ocenění odpovídající získaným znalostem a zkušenostem. Nebyl již dále odkázán na vyčerpávající jednorázové zakázky a příležitostné výdělky. Konečně mohl trvale zajistit rodinu a získal prostor a prostředky k tomu, aby se věnoval tématům, která jej, kromě historie, přitahovala nejvíc – vlastní básnické tvorbě, sloveské literatuře a lidové slovesnosti.

Nejprve připravil k vydání některé z písemných památek, se kterými se během let strávených v archivech seznámil a které patřily ke „zlatému fondu“ českého předbělohorského písemnictví – *Tomáše ze Štítého Kničky sestery o obecných věcech křesťanských* (1851). „*Křištofa Haranta z Polčic Cesta do země Svaté a do Egypta*“ dva díly (1854–1855), *Legenda o sv. Kateřině* (1860), *Komenského „Labyrint světa“* (1862), *Mistra Jana z Husí sebrané spisy české* a řada dalších. Především však zhodnotil obrovský diplomatický materiál sesbíraný pro Národní muzeum, když vytvořil první ucelený soupis listin se vztahem k nejstarším dějinám Čech a Moravy – *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, vydaný v roce 1855. Erbenovi se podařilo vydat pouze první díl, zahrnující období do roku 1253, obsahující registry i částečné opisy 1358 listin, které Erben kriticky zkoumal, hodnotil a poukázal na možné padělky. Vytvořil též podrobný rejstřík osobních a místních jmen i bohémik vyskytujících se v latinských textech. Toto dílo dodnes patří k základním pomocným historikům a mělo řadu pokračovatelů. Následující Erbenem plánované tři díly *Regest* připravil k vydání Erbenův přítel, archivář Josef Emler. Obsahovaly listiny z let 1253 – 1346 a vyšly postupně

v letech 1882 – 1892. Vydávání pokračovalo ve dvacátých a padesátých letech, poslední tři svazky, které celé obsáhle dílo zakončily, vyšly v roce 2000.

Během přípravy *Regest* stačil rovněž vydat svoji nesmrtelnou Kytici (1853). Nemohl však zapomenout na úřední povinnosti archiváře tím spíše, že archív hlavního města Prahy do té doby vlastně ještě neexistoval a bylo právě na Erbenovi, aby tuto budoucí významnou instituci fakticky vytvořil. Vzápětí po nástupu do úřadu vypracoval základní pravidla pro evidenci archiválií a stanovil, jaké písemnosti budou v archivu ukládány. Poté se pustil do pořádní – sepsal na 1500 pražských městských knih, evidoval cenné listiny a privilegia. Shromáždil a utřídil městské písemnosti, rozptýlené na mnoha místech, zpra-

coval a zachránil starou městskou registraturu, uloženou ve sklepech mikulášského kostela.

Z titulu archivářské funkce a zaměstnance magistrátu vydal řadu drobnějších prací, jako *Die Primatoren der kön. Altstadt Prag* (1858) nebo „*Dějiny měšťanských ostrostřelců Pražských*“ (1860). Cenné jsou rovněž jeho popisné práce věnované pražské Staroměstské radnici z 60. let. Publikoval množství novinových a časopiseckých článků ať už v časopisech odborných (*Časopis Českého muzeum, Právník*), literárních, nebo kratochvilných (*Obzor, Květy*). Tematicky se stále častěji přikláněl k ryze národopisným tématům, jako např. *Popis krajů lidu selského*, tak na-

zvaných *Výzdůh neb Buláků z okolí města Domažlic v Čechách* (Květy 1867). Nelze rovněž opomenout spolupráci na *Riegerově „Slovníku naučném“*.

Erbenova badatelská činnost v oboru historie a archivnictví byla rozsáhlá, nicméně nelze patrně stanovit, v jakém poměru byla vůči jeho badatelské činnosti národopisné a sběratelské. Tím spíše, že se tyto předměty výzkumu vzájemně nevyklučují a naopak v mnohém těsně souvisí. Výsledkem je rozsáhlé a pestré Erbenovo dílo, které dodnes vypovídá o jeho neúnávnosti a čínorodosti až do posledních dnů života. Je podivuhodné, že člověk tělesně slabý a od dětství se potýkající s těžkým plicním one-

mocněním dokázal polovinu svého života pracovat v nevětraném a prašném prostředí starých archivů. Nicméně lze předpokládat, že mu právě toto prostředí pomáhalo, ale jistě ubíralo na chatrném zdraví a tížilo slabé tělo, které se nakonec na podzim 1870 nedokázalo ubránit žlutence. Tehdy Karel Jaromír Erben, ředitel pomocných úřadů pražského magistrátu, rytíř cis. ruského řádu sv. Anny, rytíř černohorského řádu Danilova „Za nezávislost Crne Gore“ 2. třídy, čestný doktor cis. univerzity v Charkově, čestný poručík c. k. priv. sborný pražského ostroželců, čestný člen a dopisovatel mnoha učených společností a spolků, zemřel.

Jan Hlavatý ml.